УДК 721.01.12(477-25):692.622

Сходи до пам‘ятника Магдебурзького права

Кадомська М.А.
«НДІпроектреконструкція», м.Київ

Верхній вхід і сходи (Володимирській узвіз) мають охоронний статус пам‘ятки цивільної архітектури, вважаються водночас частиною комплексу колони Магдебурзького права, що є пам‘яткою архітектури та історії загальнодержавного значення. Історична територія, де знаходиться пам’ятка, включена до Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ», входить до охоронної зони зеленого ландшафту. Однак сучасний стан сходів потребує проведення негайних протиаварійних і відновлюваних робіт.

Сходи починаються від верхнього входу на Володимирському узвозі і, повторюю-чи вигін яру, простягаються до колони Магдебурзького права[1)] і нижче – до Набережного шосе. Територія сходів входить до прадавнього Старокиївського плато, розчленованого балками та ярами. З півночі центральне плато обмежене відкосами та урвищами, що відділяють її від Подолу. Рельєф є активним, складається з терасованих великих крутих схилів, зі значним перепадом позначок.

Вздовж сходів простягається історична місцевість Хрещатий яр, що включена до південної частини Старокиївського плато, відомої з давньоруських часів під назвою - Михайлівська гора. По схилу Михайлівської гори у 1711 р. почали прокладати шлях з Печерська на Поділ, приблизно по трасі сучасного Володимирського узвозу (певно і набагато раніше кінні та піші мандрували стежками, що тягнулись вздовж дніпровських схилів). Остаточно цю проблему вирішили лише в 40-х рр. 19 ст., коли влаштовано було широкий узвіз, а схили й тераси Михайлівської гори спланували, насипавши майже 1,5 тис. куб. сажнів ґрунту.

[1)] Наводимо назву, що прийнята у сучасній літературі. Про історичні назви – див. далі у тексті

Зазнала значних змін на протязі століть і природно-ландшафтна ситуація в районі сучасної набережної. Навпроти Хрещатицького яру, де зараз стоїть колона Магдебурзького права, в Дніпро впадала його права притока - річка Почайна[1]. Взагалі це було його старорічище, початок якого в часи Київської Русі вже не з'єднувався з Дніпром, а губилось у заплаві Оболоні. Протікаючи краєм Подолу, Почайна як права притока впадала у Дніпро між Поштовою площею і теперішнім Пішохідним мостом.

Споруджений на початку 19 ст. у глибокій балці, що здавна зветься Хрещатиком або Хрещатицьким яром, пам'ятник Магдебурзького права має досить значну іконографію. Його зображення ми знаходимо на численних малюнках, гравюрах і фотографіях, у популярних і спеціальних виданнях з історії міста, у альбомах з видами Києва з музейних і приватних колекцій.

Незважаючи на особливе значення пам'ятника у історії Києва та його силуету у дніпровських панорамах, спеціального дослідження про пам'ятник дотепер не складалося. Інформація про нього, хоча і значна за кількістю джерел, доволі однотипна і, в основному, носить загальноісторичний характер. У літературі донедавна не було навіть єдиної думки ані про точну дату спорудження пам'ятника, ані про автора проекту, яким вважався чи то міський архітектор А.Меленський, чи губернський архітектор О.Ельдезин [1].

Аналіз наявних графічних зображень і фотографій, вивчення бібліографії і виявлення раніше неопублікованих архівних документів дозволили відтворити первісний вигляд споруди, простежити його історію, основні перебудови [2].

Глибока балка, оточена деревами і заросла чагарником, сьогодні здається невідповідним місцем для установки монумента, що продивляється лише з боку Дніпра. Однак місце це обрано не випадково, воно надзвичайно значиме для православ'я: чимало дослідників дотримуються думки, що саме звідси пішло християнство по Русі. Вважається - тут у давнину протікало Хрещатицьке джерело, що впадало в ріку Почайну у підошви гори. За історичними легендами і пізнішими джерелами, коли князь Володимир вирішив звернутись до християнства в державному масштабі, саме на цьому місці відбувався в 988 р. урочистий обряд хрещення 12 синів київського князя Володимира і усіх киян.

На честь цієї знаменної події Почайну називали ще київським або руським Йорданом. За давніми переказами (в основі яких, звичайно, лежать документально не закріплені події), оскільки Київ і Ієрусалім були двома голо-

---

[1] Назва походить від старослов'янського «почайна» – вода, волога

вними центрами святості, то і зв'язок між ними здійснювався струмом вод по особливим підземним руслам. Л.Похилевич опубліку-вав ефектну легенду, відому з 17 ст.: деякий прочанин, упустивши в річці Йордан біля Єрусалиму срібний ківш, знайшов його, повернувшись до Києва, у колодязі в місцевості, що одержала назву Йорданської. З цієї ж місцини, з озера за Оболонню випливає зникла нині ріка Почайна. Отже, відповідно до містичної топографії Києва, Почайна, впадаючи в Дніпро, освячувала його води і – відповідно – усю Україну [3].

Ряд дослідників XIX ст. вважав, що на місці нинішньої колони стояла Турова бож-ниця, перша церква, споруджена у Києві князем Володимиром Святославичем. Хрещати-цьке джерело з найдавніших часів називалося «святим місцем» і зберегло цю назву пізніше. У 1684 р. до джерела був прокладений міст і встановлена над криницею невелика де-рев'яна каплиця, що зображена на плані Києва 1695 р.

Над колодязем, на місці колишньої каплиці і був споруджений у 1802 р. пам'ятник з потрійним меморіальним значенням: на честь святого Володимира і Водохрещення, а також на честь Магдебурзького права, яким київські городяни були наділені ще з часів Великого князівства Литовського. Запровадження магдебурзького самоуправління у Києві дослідники відносять до поч. 15 ст., а найстаріша грамота на це право, що дійшла до наших часів, датується 1494 р. [4].

20 жовтня 1775 року Катерина II видала указ «О присоединении Киева к Малороссии», що позбавляв Київ автономного самоврядування і віддавав місто під руку малоросійського генерал-губернатора. Попередній устрій Києву був формально повернутий указами Павла I від 30 листопада 1796 р. і 16 вересня 1797 р. [5]. То є останні документи щодо самоврядування Києва, які дійшли до наших часів.

Жалувана грамота Олександра I про підтвердження Києву Магдебурзького права, що її кияни сприйняли з великим ентузіазмом, не значиться у Зводі законів Російської імперії. Історик В.Щербина у своїй розвідці «Боротьба Києва за автономію» висловив припущення, що Микола I, за наказом якого складалося «Полное собрание законов Российской империи», зважав невідповідним занести до нього підтвердження прав, які він саме і скасував [6]. З усіх реліквій самоврядування, що є в переліку Д.Щербаківського [7], пам'ятник Магдебурзького права єдиний, що зберігся до сьогодні.

Оригінал фасаду і плану пам'ятника, підписаний архітектором А.И.Меленським, знайдений в Державному історичному архіві Росії у Санкт-Петербурзі [8]. На кресленику є напис: «План и фасад нововыстроенному каменному памятнику св. князю Владимиру из суммы общества киевских граждан, состоящий в 3-й части города в овраге на Крещатике» (рисунок 1)[1)].

[1)] Цитати тут і надалі надаються мовою оригіналу

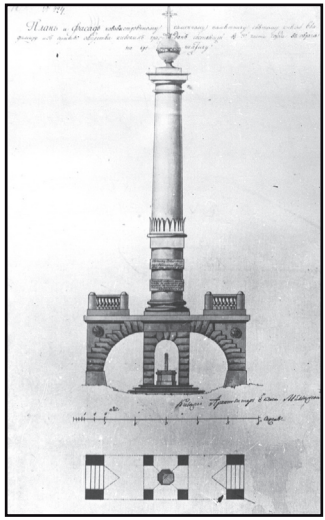

Рисунок 1. План і фасад колони Магдебурзького права. Проект. Поч.XIX ст. Арх.А.Меленський

Колона Магдебурзького права - одна з перших споруд у Києві А.І.Меленського (1766-01.01.1833), що був призначений міським архітектором Києва у 1799 р. і працював на цій посаді близько 30-ти років. На заставці до посадибного плану Києва 1803 р., що складений в керованій А.Меленським губернській креслярні, розміщений фасад колони разом із зображенням Андріївської церквою як двох найвизначніших місць тогочасного Києва (рисунок 2). В експлікації він позначений - «памятник святого Владимира». У літературі є свідчення про освячення джерела під колоною 15 вересня 1802 р. [9].

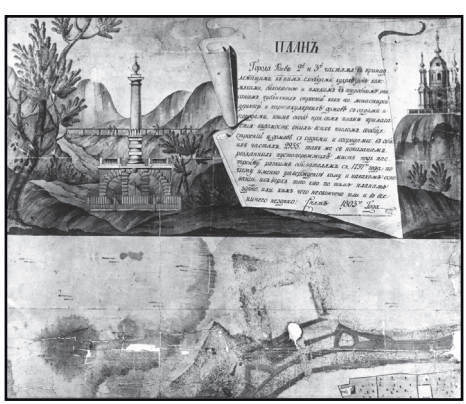

Рисунок 2. Пам’ятник Магдебурзького права в заставці на плані А.Меленського. 1803 р.

Цікаво, що імператор Олександр не був обізнаний про спорудження колони. Дові-давшись про це через два місяці після освячення, він висловив своє невдоволення тодішньому Київському генерал-губернатору А.С.Феншу і видав спеціальний указ, що забороняв будувати пам'ятники без затвердження державними установами і особисто – імпера-тором: «Сколько приятно мне было видеть знак усердия, изъявленного киевскими граж-данами в сооружении памятника Святому и Равноапольному Великому князю Владимиру, особенно по уважению моему к главной и благочестивой мысли сего памятника, столько крайне был я удивлен, что о предположении сем от Вас предуведомлен я не был. Здания сего рода настолько сами по себе важны, что не могут быть начинаемы с единого ведома местного начальства; и долг оного, весьма по мнению моему ясный, есть о них доносить высшему правительству» [10].

Указ цей був опублікований 7 листопада 1802 р. і незабаром А.С.Фенша звільнили з посади Київського військового генерал-губернатора і замінили генералом О.П.Тормасовим. Мабуть, суто ідеологічними причинами пояснюється той факт, що у дореволюційній краєзнавчій літературі назва «пам'ятник Магдебурзькому праву» майже не зустрічається, хоча взагалі іменується по-різному: Святе Місце, Хрещатик, пам'ятник Хрещення, пам'ятник Хрещення Русі, пам'ятник св. Князю Володимиру, а після зведення у 1853 р. на верхній терасі Володимирської гірки нового пам'ятника - Нижній пам'ятник св.Володимиру.

На численних зображеннях - малюнках, гравюрах і кресленнях 1-ї половини 19 ст. видно, що пам'ятник спочатку являв собою колону тосканського ордера з позолоченим завершенням у вигляді «держави» з хрестом (рисунок 3).

Рисунок 3. Пам'ятник Магдебурзького права. Фото 1850-х рр.

У основі колона перехоплена трьома квадратними рустами, на двох нижніх на дерев'яних дошках «Святому Владимиру, просветителю России» и «Усердием киевского гражданства за утверждение прав древния сия столицы Всероссийским Императором Александром 1802 года сентября 15 дня». Вище рустів був укріплений декоративний пояс у вигляді царської корони.

В середині склепінчастого постаменту колони знаходився восьмигранний басейн із фонтаном, що живився водою, яка надходила по дерев'яних трубах із резервуара-водозбірника, розташованого вище у горі.

Для подачі води в басейн було використано досить складне гідротехнічне спорудження, виявлене у 1940 р. при грабарських роботах для пробного горизонтального буріння. У публікації про знахідку повідомляється, що за допомогою дерев'яних висвердлених труб «збиралася вода з джерел водоносного горизонту у рубаний резервуар, з якого вона теж дерев'яними трубами подавалась далі до монументу 1802 року, який розташований нижче резервуару на 5 м. ... дно зроблено з добре пригнаних соснових дошок, які непогано збереглися.

У зрубі замки, пази дуже майстерно зроблені, добре пригнані, плахи положені на міх, щоб не просочувалась вода. У резервуар з-під гори проведено дві труби, для чого в стінах зрубу зроблені два отвори розміром 20х30 см. Поряд резервуару з трубами виявлено продовження цього гідротехнічного спорудження для збору джерельних вод спід гори. Після розчистки землі під горою стало помітно дерев'яний жолоб, видовбаний у дубовій колоді у 30 см завтовшки, 2 м завдовжки. По жолобу з-під гори текла джерельна вода. Це спорудження знаходиться на відстані 40-50 м від монументу 1802 р., на схилі у міжгір'ї, під горою» [11].

У такий спосіб ключова вода попадала в басейн, влаштований у павільйоні під колоною. Очевидно, що система дерев'яних труб і резервуару виконувала ще і функції дренажу.

Святе джерело біля пам'ятника відвідав новопризначений митрополит Серапіон і залишив у своєму щоденнику запис: «Сходили с горы к колодцу пешком сделанным деревянным помостом, из 14 уступов состоящим. Вода в нем не чиста, а мутновата, или желтовата, кажется, от всегдашнего биения фонтана, и вкусом не очень приятна» [12].

У 1804 р. митрополитом Серапіоном був установлений хресний хід до пам'ятника і церемонія водоосвячення джерела. В описі Києва 1820 р. історик М.Берлинський висловлює сумнів щодо якості води в криниці Хрещатицького джерела під колоною: «Неизвестно, такая ли вода протекала тут и прежде, но теперь течет в малом количестве охренного вкуса и почти неспособна к употреблению» [13].

Однак, джерело вважалося цілющим - таким, що виліковує очні хвороби. Щорічно у колони збиралися в літню пору прочани, що, за словами сучасників, «молились тут об исцеления от глазных болезней, возжигали свечи у источника, бросали в него деньги, испивали воду и обмывали глаза, и многие, очень многие получали исцеление» [14].

Великі зміни в розбудові місцевості відбулись у 40-х роках XIX ст.: з 1841 р. розпочалося складання проекту першого стаціонарного капітального мосту через Дніпро. В зв'язку з підготовкою до будівництва постало питання про впорядкування під'їзних шляхів, оскільки вздовж Дніпра ще не було прокладено дорогу. Отож, у 1843 р. вирішено було почати великі земляні роботи з метою обладнання Набережного шосе від проектованого Ланцюгового мосту[1)] до Подолу, а також для спланування Олександрійського (нині Володимирського) узвозу.

Шляхові роботи, якими керував інженер С.Бобрищев-Пушкін, продовжувалися до 1849 р. За цей час хресний хід на Хрещатицьке джерело було припинено, ікони узяті на збереження до подільської церкви Різдва, джерело засмітилося, пам'ятник, залишений без догляду, почав швидко старіти. Після відкриття Набережного шосе ніяких відбудовних робіт не проводилося ще 12 років. Змінилася вся місцевість колись мальовничої ущелини. В своїй фундаментальній праці по історії Києва, виданій у 1868 р., М.Закревський писав: «Обделка горы в 1849 году окончена, открыто Набережное шоссе, а место, священное для всей России, оставалось в запустении. Деревья, росшие вокруг памятника и по склонам горных возвышенностей, составлявшие красоту этого привлекательного места, срублены; небольшие, лепившиеся по отлогостям возвышенностей, хижины, в коих некоторое время жительствовал церковный причт Рождественской церкви, наблюдавший за чистотой и порядком вокруг памятника, также уничтожен. Оставалась только одинокая оборванная колонна в память уже не существующих прав»[2)] [15].

На романтизованих пейзажах малюнків і гравюр сер. 19 ст. бачимо за пам'ятником пагорби колишньої Михайлівської гори, ще не засаджені деревами, з ясно виділеними терасами. На щастя для дослідників, зовнішній вигляд пам'ятника кінця 50-х років 19 ст. був відбитий одним з перших київських фотографів (рисунок 3).

Після довгої перерви, на 15 липня 1861 р. був призначений хресний хід для освячення води на Хрещатицькому джерелі. До цієї події були зроблені першочергові роботи з очищення колодязя, і шляхів, що до нього вели. Тоді

[1)] Ланцюговий – перший капітальний міст через Дніпро, будівництво завершено у 1853 р. Зруйнований у роки Великої Вітчизняної війни, на його місці у 1965 р. відкрито міст Метро.

[2)] Найавторитетніший києвознавець цим висловом нагадував, що Магдебурзьке право на самоврядування Микола I остаточно скасував ще у 1834 році, а управління Києвом було переведене на основу загального Міського положення, яке існувало тоді в Російській імперії.

природні тераси набули чітких форм, а незабаром і зелені насадження окультурили, спланувавши стародавні київські крутосхили.

Докладний опис хресного ходу, що відбувся після 17- річної перерви 15 липня 1861 року, було поміщено в «Київських єпархіальних відомостях» [16].

По закінченні водоосвячення міське суспільство оголосило збір засобів на спорудження церкви на місці водохрещення синів святого Володимира. Однак збори по підписці - 500 карбованців було вирішено використати на поновлення пам'ятника. Отож, у 1862 р. на гроші киян проведено ремонт колони і впорядкування довколишньої території. Відновлений пам'ятник бачимо на літографії з малюнка І.Важневского («Крестный ход к памятнику св. Владимира 15 июля 1862 г.») [17] і на пізніших зображеннях.

Каплиця, улаштована під колоною у п'єдесталі пам'ятника в 1863 р., була передана у відання Києво-Печерській Лаврі. Докладний опис каплиці знаходимо в Головних різничних описах 1860-70-х років [18].

На поч. 1880-х рр. від Володимирського узвозу до пам'ятника вперше влаштовані сходи – дерев'яні дубові з цегляними площадками. Для відпочинку на площадках були зроблені лави, для захисту від негоди - павільйони.

У 1881 р. Лавра відмовилася від завідування каплицею, утримання якої виявилося збитковим. Відповідно до указу Київської духовної консисторії від 16 грудня 1882 р. було вирішено: «Так как памятник над источником-крещальнею святого благоверного князя Владимира, в которой находится часовня устроен городом на его земле и принадлежит городу, то заведывание означенным памятником в хозяйственном отношении передать городской управе, а наблюдение за сей часовней в церковном отношении поручить причту ближайшей приходской Христорождественской церкви, как и было до временной отдачи той часовни в ведение Киево-Печерской Лавры» [19].

Таке роздільне володіння не сприяло збереженню пам'ятника, регулярні ремонти не проводилися. У 1906 р. він був переданий у підпорядкування Братському монастирю, правління якого вже через 10 років просить про звільнення від завідування каплицею-пам'ятником, що на їхню думку ніякої користі не приносить, а є тільки в тягар. Прохання не було задоволено, тому що на запит консисторії підвідомчим монастирям про можливість прийняття каплиці у своє підпорядкування усі відповіли відмовою, у тому числі і Києво-Печерська Лавра [20].

Цегляний пам'ятник встояв, а от дерев'яні сходи страждали найбільше і на початку минулого століття виникла нагальна необхідність заміни їх на міцніші [21].

У січні 1908 р. міською думою був оголошений конкурс між київськими архітекторами на проект кам'яних сходів до нижнього пам'ятника святого Володимира на місце існуючих дерев'яних. Кінцевий термін представлення конкурсних проектів – не пізніше 12 годин дня 15 квітня 1908 р. Умови для конкурсу з заохочуваними призами були розроблені доволі ретельно [22].

Рішенням конкурсного журі від 30 липня 1908 р. 1-у премію отримав проект під девізом «Три концентричних кола», який представило Київське будівельне бюро архітекторів і інженерів під керівництвом архітектора-художника В.В.Ейснера. Ще два проекти під девізами «Пам'ятник Хрещення Русі» і «988 рік» отримали 2 і 3 премії. Однак почалася судова тяжба щодо отримання грошової винагороди за проект, що переміг у конкурсі, а гроші, виділені на перебудову сходів, міське управління направило на інші потреби і, в результаті, перебудова сходів на той час не відбулась.

В газеті «Киевлянин» від 20 вересня 1908 р. з'явилася замітка: «Ввиду появившихся в местных и иногородних газетах сообщений о крайне неопрятном содержании находящегося в Киеве памятника Крещения Руси и ведущей к нему лестницы с окружающей местностью, Начальником Края поручено было чиновнику особых поручений князю Жевахову произвести осмотр прилегающей к памятнику местности. Произведенным осмотром выяснено, что самый памятник не ремонтируется уже несколько лет, лестница, ведущая к нему от Александровской улицы[1)] и прилегающая местность содержатся безобразно, загрязнены нечистотами, мусором и вонючими стоками, заражающими воду в колодце памятника, а самый фасад памятника загорожен складами дров и купальнями» [23].

Минуло ще 4 роки, але, судячи з акту огляду пам'ятника і навколишньої місцевості, зробленому навесні 1912 р., стан місцевості навколо «Святого місця» не змінився на краще. У цьому документі згадувались і сходи: «Деревянную лестницу, ведущую от Александровского спуска к памятнику в несколько поворотов предполагается заменить каменной, спрямленной и соответствующей памятнику, но городское общественное управление к началу работ не приступило» [24].

Саме про це саме йдеться в публікації від 18 липня 1912 р.: «К приведению в благоустроенный вид памятника Крещения Руси. Желательно поскорее устроить каменную лестницу к памятнику с устройством сквера и привести в благоустроенный вид прилегающий к памятнику и лестнице парк. Теперешнее состояние памятника и окружающей местности, по мнению губернатора, нетерпимо не только как профанация памятника великого события, но и как санитарное зло, несовместимое с культурными задачами Киева… Так как памятник и лестница за последние годы настолько разрушились,

---

[1)] Мається на увазі сучасний Володимирській узвіз

что ремонтировать их дальше невозможно, то будет предложено выполнить утвержденный думой проект переустройства как самого памятника, так верхней и нижней площадок и всей лестницы…» [25].

Отож міська влада знов звернулася до проблеми і врешті-решт у 1913 р. архітектор М.Бобрусов розробив проект сходів і двох воріт - з боку Володимирського узвозу (рисунок 4) і з Набережної (рисунок 5). Три листи цього проекту у вигляді синьок збереглись в колекції карт архіву Київської області і досі не публікувались. Зважаючи на досить високу вартість проекту (біля 25 тис. руб.), вирішено було розділити будівництво на 2 черги і наступного будівельного сезону розпочати зведення тільки верхньої частини сходів, з боку Олександрівського (нині Володимирского) узвозу. Торги на будівельні роботи були проведені міською управою 10 грудня 1913 р., за ними замовлення на спорудження сходів отримав підрядчик Борисов.

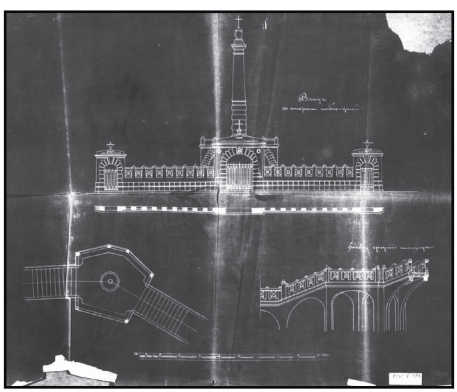

Рисунок 4. Проект сходів. Вхід з боку Набережної. 1913 р. Не здійснений. Арх. М.Бобрусов

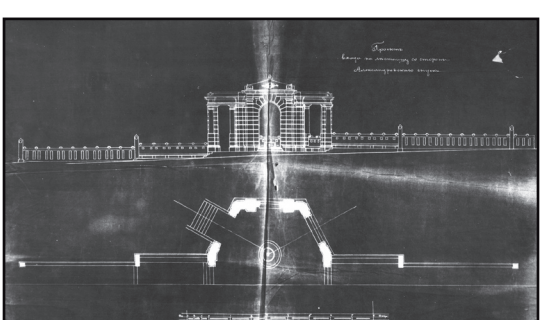

Рисунок 5. Проект сходів. Вхід з боку Володимирського узвозу. 1913 р. Арх. М.Бобрусов

Належна увага з боку київської громадськості підтримувалась докладними публікаціями в тогочасній пресі. Цитуємо допис від 3 грудня 1913 р.: «Строительное отделение Киевской городской управы в настоящее время закончило проект устройства капитального спуска к нижнему памятнику Крещения Руси и упорядочения площадки вокруг памятника. Существующая деревянная неудобная, полуразвалившаяся лестница будет заменена капитальной железобетонной, с незначительными уклонами и удобными ступенями. Наверху лестница будет украшена изящной аркой с 4-мя пилонами. Все это будет помещено на просторной площадке; такие же площадки будут устроены на средине лестницы и в конце ея – у памятника. Помимо этих площадок, между пролетами лестницы будут устроены еще 9 небольших площадок. Число ступеней лестницы достигает 260. По сторонам спуска будут устроены также из железобетона ограждения, а на площадках будут помещены скамейки для отдыха. Лестница на всем своем протяжении будет иметь всего лишь один изгиб. Вокруг памятника Крещения Руси будет устроена обширная бетонированная площадка. Стоимость лестницы достигает 25.000 руб., причем с весны будущего года будет приступлено к постройке верхней ея части (половина), на что придется израсходовать до 16.000 руб… В связи с устройством лестницы разрабатывается вопрос об упорядочении откосов местности, по которой пройдет спуск» [26].

З початку березня 1914 р. прохід до Набережної через колону був закритий і дерев‘яні сходи розібрані. Відповідно до проекту М.Бобрусова в стилістиці неокласицизму споруджено верхній вхід з боку Володимирського узвозу у вигляді цегляної аркади та бетонно-гранітні сходи до колони, підняті над яром на бетонних стояках.

Навесні 1915 р. міські влади висловлювали припущення щодо можливості будівництва християнського храму на місці пам’ятника над Хрещатицьким джерелом. Однак Раді київського Товариства охорони пам’ятників старовини і мистецтва вдалося довести необхідність збереження колони як цікавого пам’ятника мистецтва поч. 19 ст. Про це є свідчення у звіті про діяльність київського відділення Товариства охорони пам’ятників старовини і мистецтва: «Весной 1915 года высказывались предположения относительно нижнего памятника над Крещатицким источником, на месте коего в память 900-летия кончины св. князя Владимира, предположена якобы постройка храма и странноприимницы. Совет Общества обратился в Киевское городское управление с представлением о принятии мер для сохранения колонны как интересного памятника искусства Александровской эпохи» [27].

Подальші події у світі і в Україні не сприяли будівельній активності, отож будівництво 2-ї черги, передбаченої проектом М.Бобрусова (рисунок 4 - капітальні сходи нижче колони і вхід з боку набережної Дніпра), - не було здійснено. В ар-

хівному фонді Києво-Печерської Лаври останні відомості про церемонію «проведення хресного ходу від Володимирського собору до пам‘ятника Хрещення Русі» датується 1927 роком [28].

У путівнику по Києву, що виданий у 1930 р. під редакцією Ф.Ернста, серед інших ілюстрацій найвизначніших місць є фотографія верхньої частини сходів з підписом: «Бетонові сходи до Дніпрового берега під Пролетарським садом» [29].

Після переводу столиці України з Харкова до Києва в процесі реалізації плану генеральної реконструкції міста значні кошти з державного бюджету були виділені на будівництво набережної підпірної стінки, озеленення і укріплення дренажними системами схилів правого берега Дніпра, створення сучасного Набережного шосе. Першу чергу будівництва набережної стіни із природного каменю на ділянці між Поштовою площею і сучасним мостом Метро здійснено у 1936-38 рр. за консультацією архітектора В.Осьмака.[1)]

В статті, опублікованій в журналі «Соціалістичний Київ» за 1936 р., обґрунтовується необхідність реконструкції сходів до колони Магдебургського права водночас з організацією гранітної Набережної: «Проектована в столиці України набережна повинна буде одягнути в граніт правий берег Дніпра коло Києва, починаючи від річкового порту і кінчаючи Наводницьким мостом...[2)] Такими елементами, які вносять певний ритм і утворюють відповідне уявлення про архітектурне оформлення, є спуски-сходи з набережної до води. Являючи собою самостійні архітектурні твори, вони, вливаючись у загальний масив набережної, створюють закінчений архітектурний ансамбль. Основні спуски до води нерозривно зв‘язані з сходами, які йдуть по схилах з верхньої нагірної частини міста на набережну…Перші сходи, які йдуть по схилах, - це наявні сходи коло «пам’ятника повернення Києву Магдебургського права». Залізобетонні у своїй верхній частині, ці сходи реконструюються і продовжуються до самого пам’ятника, навколо якого розбивається колонада, що оформлює і організує майдан навколо нього. Розташований по осі сходів пам’ятник-монумент завершує перспективу з боку схилів» [30].

У цьому ж номері журналу «Соціалістичний Київ» було вміщено фото грандіозного макету з підписом: «Пам‘ятник Магдебургського права в недалекому майбутньому. Проект генеральної реконструкції пам‘ятника і сходів до нього арх. Р.Крамера (архітектурно-планувальна група Гідрошляхтресту)» (рисунок 6).

[1)] Після війни будівництво було продовжено в напрямку моста ім. Є.О.Патона в інших конструктивних формах – із застосуванням збірних залізобетонних конструкцій

[2)] На місці мосту ім. Є.О.Патона

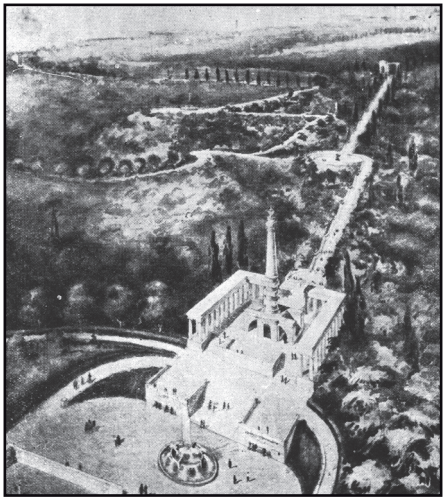

Рисунок 6. Проект реконструкції пам’ятника і сходів до колони Магдебурзького права. 1936 р. Не здійснений

В експертно-технічне бюро Київської міськради був направлений у січні 1939 р. проект реконструкції нижньої частини сходів від пам’ятника Магдебургського права («Проект продолжения лестницы, идущей от ул. Кирова до Набережной Днепра мимо памятника Магдебургского права»). У фонді міського архіву збереглись два кресленника – перспектива (рисунок 7) і фасад з боку набережної. Аналогічна перспектива, датована 1939 р., зберігається в методфонді НДІТІАМ [31].

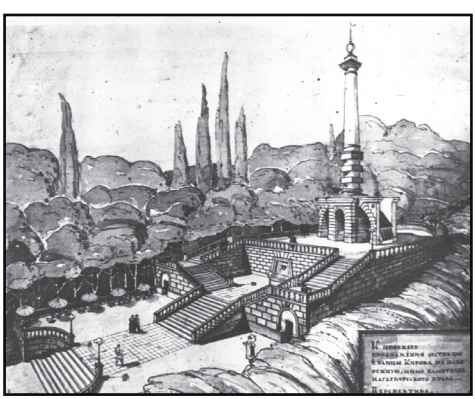

Рисунок 7. Проект реконструкції пам’ятника і сходів до колони Магдебурзького права. 1939 р. Не здійснений

Архітектор І.Довгалюк, розглянувши цей ескізний проект, представив свої висновки на засідання техніко-експертної і архітектурної ради від 7 лютого 1939 р. В постанові засідання зазначено «Эскизный проект реконструкции нижней части лестницы у памятника Магдебургского права в ортогональной проекции рекомендовать как общее архитектурное решение» [32].

Однак пізніші фотографії 1940 р. і 1946 р. свідчать, що проект на той час залишився не здійсненим. Гранітні сходи від колони до набережної влаштовані лише у 1950-53 рр., коли велись підготовчі роботи для будівництва 400-метрового пішохідного Паркового мосту (відкритий у 1957 р.). Зображення сходів коло пам‘ятника 1950-х років і входу з боку Володимирського узвозу бачимо на фотографіях з фонду архіву кінофотофонодокументів України та видання 1954 р. «Київ у фотоілюстраціях» (рисунок 8). Поточний ремонт сходів був проведений у 1974 р. (проектні матеріали зберігаються в архіві інституту «Укрпроектреставрація»).

Рисунок 8. Пам’ятник Магдебурзького права і сходи. Фото 1950-х років

Серед документів архіву м.Києва є цінні свідоцтва інженерно-геологічних досліджень схилів долини Дніпра в районі сходів до пам‘ятника Магдебурзького права, проекти реконструкції Володимирського узвозу 1970-х рр., інформація щодо дренажних систем в районі сходів до колони Магдебурзького права [33].

В період підготовки до ювілейних урочистостей з нагоди тисячоліття християнізації Руси-України були розроблені комплексні заходи, спрямовані на реконструкцію Набережної і благоустрій дніпровських схилів. У 1980 р. підготувлена проектна документація для реставрації колони - до речі, найстарішого з усіх існуючих пам'ятників Києва (автор проекту – архітектор-реставратор В.Ф.Отченашко).

У 1985 р. зроблений ретельний архітектурний обмір сходів до пам'ятника Магдебургського права і розроблений проект їхньої реконструкції і відновлення (автор проекту – архітектор-реставратор І.М.Малакова). Проектом передбачалось: брукування площадок сходів гранітними плитками, заміна пошкоджених балясин, поручів і фігурних стовпчиків, поновлення системи електроосвітлення і електрообладнання, декорування торшерів, вихід через праву арку на алею. Були підготовлені також проектні розробки стосовно верхньої аркади-входу на сходи: реставрація, відновлення тинькування і первісного фарбування, організація виходу з правої арки на алею. За результатами обстеження і лабораторних досліджень підготовлені висновки щодо технології фарбування аркади і огородження сходів.

У переддень святкування тисячоліття Хрещення Русі (1988 р.) сходи були капітально відремонтовані і уся навколишня місцевість впорядкована. Тоді ж від колони до Дніпра збудували перехід під Набережним шосе. Однак значна кількість ідей, закладених в проекті реставрації залишилась не реалізованою (обміри сходів і проект реставрації знаходяться у архіві інституту «Укрпроектреставрація»).

Внаслідок зсуву основи споруди вночі 21 грудня 2003 р. виникло руйнування маршу сходів. На замовлення корпорації «Київавтодор» комплексне обстеження сходів в грудні 2003 р. провів АТЗТ «Київсоюзшляхпроект», відповідно зроблені висновки і рекомендації з подальшої експлуатації та необхідних ремонтних заходів.

У 2004 р. інститутом «НДІпроекреконструкція» проведені історико-архівні дослідження пам'ятки і оформлена історико-архітектурна довідка.

Перелік посилань

1. **Київ. Провідник.** За ред Ф.Ернста.-К. 1930.-С.557; Грицай Н. Архитектура Киева в 1 пол. 19 в. - К., 1948. - С.8; Крізь віки. Київ в образотворчому мистецтві 12-20 століть.- К., вид. «Мистецтво».- 1982.-С.290
2. **Кадомская М., Отченашко В.** Колонна Магдебургского права. Историческая записка. - К. 1980 - Архів ін-ту «Укрпроектреставрація»

3. **Макаров А.** Малая энциклопедия киевской старины.- Изд-во «Довіра».- К.- 2002. - С. 175-176

4. **Акты Западной России.**- т.1, № 120; Каманин И. Новые данные для истории Киевского городского самоуправления в 17 в. // Сб. статей по истории права. К. 1904.-С.178; Щербаківський Д. Реліквії старого київського самоврядування// Київ та його околиці в історії та пам‘ятках. - К. 1926.-С. 219

5. **Полное собрание законов** Российской империи, т. 24 №№ 17594, 17634

6. **Щербина В.** Боротьба Києва за автономію// Київ та його околиці в історії та пам‘ятках. - К. 1926.-С. 212

7. **Щербаківський Д.** Реліквії старого київського самоврядування// Київ та його околиці в історії та пам‘ятках. - К. 1926.-С. 217-264

8. **РДІА.**-Ф.1488.-Оп. 2.-Спр.101.-Л.1

9. **Галерея Киевских достопримечательных видов и древностей.** Тетрадь 2.- 1857

10. **Полное собрание законов** Российской империи, т. 27.- 1802, № 20.-С.99

11. **Самойловський І.** Давнє гідротехнічне спорудження //Архітектура Радянської України.-1940, № 10.-С.43

12. **Хроника Киевской** общественной жизни по дневнику митроп. Серапиона (1804-1824)// Киевская старина.- 1884.- т. IX.- С. 435

13. **Берлинский М.** Описание Киева.-К.- 1820.-С.59

14. **Галерея Киевских** достопримечательных видов и древностей. - С.12

15. **Закревский Н.** Описание Киева. М.- 1868.- т.1.С.421-425

16. **Киевские епархиальные ведомости.**-1861.-С.359

17. **Методфонд** НДІТІАГ, № Г-1738

18. **ЦДІА**.-Ф.128.-Оп.1.- Спр. 302

19. Там само.- Л. 135

20. **ЦДІАКУ**.-Ф.127.-Оп.1058.-Спр.150.-Л.28

21. **ДАК**.- Ф.163.-Оп.41.-Спр. 5973.-Л.3; ДАК.-Ф.163.-Оп.41.-Спр. 6051.-Л.13; ДАК.-Ф.163.-Оп 41.-Спр.6134.-Л.4-5

22. **ДАК**.- Ф.163.-Оп.41.-Спр.6166.-Л.3

23. **Киевлянин**.-1908.- № 261.-Л.3

24. **ДАКО**.- Ф.1.-Оп.327.-Спр.172.-Л.3; ЦДІАКУ.-Ф.442.-Оп.665.-Спр. 173

25. **Киевлянин**.- 1912.- № 197.-Л.3

26. **Киевлянин**.- 1913.- № 333.Л. 3-4

27. **ЦДІАКУ**.-Ф.725.-Оп.1.-Спр.44.-Л.2

28. **ЦДІАКУ**.-Ф.128.-Оп.2 заг.-Спр.613

29. **Київ**. Путівник. За ред. Ф.Ернста.-С.554

30. **Безпалий В**. Архітектура київської набережної.- Соціалістичний Київ.- 1936.- № 2.- С.20-23

31. **Методфонд** НДІТІАМ, № Г-1009

32. **ДАК**.-Ф.Р-330.-Оп.1.-Спр. 896.-Л. 6зв.

33. **ДАК**.-Ф.Р-6.-Оп.3.-Спр. 1956; там само.-Спр. 11870; там само.- Спр. 12129; там само.-Спр.12138; спр. 12129.-Л.5; спр. 12138.-Л.4

Отримано 30.04.2009